

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR**

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

2-2024

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

B.Sh.Shermuhhammadov, O.R.Raxmatov Bo'lajak texnologik ta'lim o'qituvchilarining mediasavodxonligini rivojlantirish ehtiyojlari va zarurati	8
U.R.Radjabov, K.B.Xakimdjano Maktabgacha ta'lim muassasi tarbiyalanuvchilarini harakatli o'yinlar orqali bolalar psixologiyasini va nutqini rivojlantirish uslublari.....	12
X.A.Yulbarsova Loyihaviy ta'lim - bo'lajak sotsiologlarda ijtimoiy kompetentlikni rivojlantirishning amaliy-texnologik tizimi sifatida	16
Sh.A.Mamajonov Oliy ta'limda ekologik tarbiya mexanizmlarini rivojlantirishning maqsad va vazifalari.....	21
B.Q.Qurbonova Ta'lim jarayonida hamkorlikka yo'naltirilgan pedagogika – shaxsga yo'naltirilgan ta'limning zamonaviy texnologiyalari	25
B.B.Musayev Aholi salomatligini sog'lomlashtiruvchi dasturining umumiy yo'nalishi	31
N.N.Azizov Yuqori malakali kurashchilarning musobaqaoldi texnik-taktik tayyorgarligini boshqarishning ilmiy-metodologik asoslari	35
O.Q.Xasanova Bo'lajak nemis tili o'qituvchilarida og'zaki xatolar bilan ishlash ko'nikmasini shakllantirishning pedagogik asoslari	42
P.A.Xamrokulov, S.G.Go'furov Физическое воспитание в системе дошкольного образования	48
R.N.Nazimov O'qituvchining pedagogik texnikasi	52
X.M.Shermatova, G.A.Karaboyeva Zamonaviy ta'lim tizimini rivojlantirishda axborot texnologiyalarining o'rni	58
U.Q.Maqsudov, M.O.Yuldasheva Boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qish savodxonligini oshirishda o'yin va multimedia vositalaridan foydalanish metodlari	62
O.M.Erkaboyev Bolalarning harakat potentsialini maktabgacha ta'lim tashkilotlarida maqsadli oshirish metodologiyasi.....	66
X.M.Ismoilova Hozirgi davrda Farg'ona vodiysi oila qadriyatlariga ta'sir etuvchi destruktiv omillar	73
G.B.Karimova O'qitish jarayonida faol va interaktiv ta'limning asosiy usullaridan foydalanish hamda ularni qo'llash shakllari va maqsadlari.....	77
З.Б.Санакуллова Технология выполнения упражнений юными гимнастками с предметами	81
A.M.Nurmuhammedjanov Yoshlar musiqiy tafakkurini shakllantirishning o'ziga xos xususiyatlari	86
O.F.Qambarov Kichik maktab o'quvchilarining jismoniy tayyorgarligini tabaqalashtirish asosida sog'lom turmush tarzini shakllantirish	93
I.Qirg'izov Bo'lajak musiqa ta'limi o'qituvchilarining Forobiy qarashlari asosida kasbiy-pedagogik mahoratini rivojlantirish metodikasi	96
I.I.Tuyichiyeva O'qituvchi faoliyatida pedagogik va kommunikativ qobiliyatlar	100

UO‘K: 796,81

**YUQORI MALAKALI KURASHCHILARNING MUSOBAQAOLDI TEXNIK-TAKTIK
TAYYORGARLIGINI BOSHQARISHNING ILMIY-METODOLOGIK ASOSLARI****НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДСОРЕВНОВАТЕЛЬНОЙ
ТЕХНИКО-ТАКТИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ БОРЦОВ ВЫСОКОЙ КВАЛИФИКАЦИИ****SCIENTIFIC-METHODOLOGICAL BASES OF MANAGEMENT OF PRE-COMPETITION
TECHNICAL-TACTICAL TRAINING OF HIGHLY QUALIFIED WRESTLERS****Azizov Nosirjon Nematilayevich**

Namangan davlat universiteti Sport faoliyati kafedrasida dotsenti, pedagogika fanlari

Annotatsiya

Tadqiqot maqsadi yuqori malakali kurashchilarning musobaqaoldi texnik-taktik tayyorgarligini boshqarishning ilmiy-metodologik asoslari, tayyorgarlik jarayoni muvofiqligini takomillashtirish bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqish. Tadqiqot metodlari. Maqolada nazariy tahlil va umumlashtirish, modellashtirish, pedagogik kuzatuv, pedagogik testlash hamda matematik statistik usullaridan foydalanilgan. Tadqiqot natijalari. Yuqori malakali kurashchilarning musobaqaoldi texnik-taktik tayyorgarligini boshqarishning ilmiy-metodologik asoslari o'rganildi va tayyorgarlik jarayoni muvofiqligini takomillashtirish bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqildi. Yunon-rum kurash texnikasining ishonchlilik salbiy dinamikasining sababiy bog'liqligini aniqlash uchun va musobaqa faoliyati xususiyatlari o'rganildi. Xulosalar. Tik turganda va parterda bajarilgan texnik harakatlar sonini tahlil qilib, parter kurashining ustunligining umumiy qonuniyligi aniqlandi. Tik turganda va parter uchun alohida olingan ma'lumotlarni hisoblashda barcha mag'lubiyatga uchragan kurashlarda bunday nisbat buzilgan. Stendda barcha sportchilarning atigi 24,4 foizini samarali bajarishdi. Parterda qabul qilish mos ravishda 75,6% va 70,2% ni tashkil etdi. Bundan tashqari, 0,48 dan kam nisbat parterdagi kurashning xususiyatlariga tegishli bo'ldi.

Аннотация

Целью исследования является разработка предложений и рекомендаций по совершенствованию научно-методических основ предсоревновательной технико-тактической подготовки борцов высокой квалификации, повышению системности тренировочного процесса. Методы исследования. В статье использованы теоретический анализ и обобщение, моделирование, педагогическое наблюдение, педагогическое тестирование, методы математической статистики. Результаты исследования. Изучены научно-методические основы управления предсоревновательной технико-тактической подготовки борцов высокой квалификации и разработаны предложения и рекомендации по повышению системности тренировочного процесса. Для определения причинно-следственной связи отрицательной динамики надежности техники греко-римской борьбы были изучены особенности соревнований. Выводы. Анализируя количество приемов, выполняемых в стойке и партере, определена общая правомерность превосходства партерной борьбы. При расчете данных, полученных отдельно для стойки и партера, такое соотношение нарушалось во всех проигрышных поединках. В стенде эффективно выступили только 24,4% всех спортсменов. Принятие партера составило 75,6% и 70,2% соответственно. Кроме того, коэффициент менее 0,48 относится к особенностям партерной борьбы.

Abstract

The purpose of the research is to develop proposals and recommendations for improving the scientific and methodological foundations of pre-competition technical-tactical training of highly qualified wrestlers, improving the compatibility of the training process. Research methods. The article uses theoretical analysis and generalization, modeling, pedagogical observation, pedagogical testing, and mathematical statistical methods. Research results. The scientific-methodological basis of managing the pre-competition technical and tactical training of highly qualified wrestlers was studied and proposals and recommendations were developed to improve the consistency of the training process. To determine the causality of the negative dynamics of the reliability of the Greco-Roman wrestling technique, the features of the competition were studied. Conclusions. Analyzing the number of techniques performed in rack and parter, the general legitimacy of the superiority of parter wrestling was determined. When calculating the data obtained separately for the rack and parter, such a ratio was violated in all the losing fights. In the stand, only 24.4% of all athletes performed effectively. Parter acceptance was 75.6% and 70.2% respectively. In addition, a ratio of less than 0.48 refers to the characteristics of parter wrestling.

Kalit soʻzlar: kurashchilar, texnik-taktik tayyorgarlik, tayyorgarlikni boshqarish, musobaqa faoliyati, usullar, konsepsiya, model, harakat sifatlari.

Ключевые слова: борцы, технико-тактическая подготовка, управление тренировкой, соревновательная деятельность, методы, концепция, модель, двигательные качества.

Key words: wrestlers, technical-tactical training, training management, competition activity, methods, concept, model, movement qualities.

KIRISH

Sportchilarning mahoratini oshirishning muhim vazifalaridan biri bu individual tayyorgarlikni tadqiq etish va oʻrganish. Musobaqa faoliyatining oʻziga xos sharoitlarida ularning harakat afzalliklarini aniqlash va shakllantirishdir. Individual yondashuv muammosi murakkab va koʻp qirrali boʻlib, turli yoʻnalishlarda oʻrganiladi. Shu bilan birga, musobaqa faoliyatning zamonaviy sharoitlariga muvofiq turli malakali kurashchilarni individual texnik va taktik tayyorlash muammolari qoʻshimcha oʻrganishni talab qiladi.

Sport kurashida raqobatning ortishi, musobaqa faoliyatining kuchayishi, butun uchrashuvni tahlil qilish, passiv kurashchining sportchilarga gilamdagi vaziyatni oʻz foydasiga oʻzgartirish uchun qoʻshimcha imkoniyatlar beradi. Kurash intrigani va umuman musobaqani qoʻllab-quvvatlaydi. Kurash qoidalarini oʻzgartirish, texnik-taktik harakatlarni qoʻllash intensivligini oshirish hamda musobaqa faoliyatida texnik-taktik tayyorlash zarurligini asoslaydi [1; 2].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Maqolada N.A.Tastanov, Y.V.Verxoshanskiy, V.M.Zatsiorskiy, V.I.Lyax kabi olimlarning ushbu muammo yuzasidan fikr va mulohazalari oʻrganildi. Shuningdek, nazariy tahlil va umumlashtirish usuli orqali nazariyalar umumlashtirildi. Shuningdek, kurashchilarning musobaqaoldi texnik-taktik tayyorgarligini boshqarish modellashtirildi. Kurashchilarning musobaqaoldi faoliyatlari boʻyicha pedagogik kuzatuvlar olib borildi. Kurashchilarning jismoniy tayyorgarligini aniqlash va baholash uchun pedagogik testlash hamda matematik statistik usullardan foydalanildi.

Y.V.Verxoshanskiyning fikricha Musobaqa faoliyatining oʻziga xos belgilari quyidagilardan iborat [7]:

1. Musobaqa faoliyatidan kelib chiqib birinchi va ikkinchi darajali tayyorgarlik komponentlarini ajratib olish zarur.

2. Musobaqa faoliyati ijtimoiy ahamiyatga ega tushuncha bilan chambarchas bogʻliqdir.

3. Musobaqa inson faoliyatining hissiy va fiziologik fonida namoyon boʻladigan maxsus holatning paydo boʻlishini anglatadi.

4. Musobaqa faoliyatidagi raqibga nisbatan insonparvarlik munosabatiga asoslanadi.

Shunday qilib, musobaqa faoliyati bu maʼlum tartibga solinadigan sharoitlarda musobaqa tomonlardan birining ustunligini aniqlashga qaratilgan keskin musobaqa hisoblanadi.

S.V.Kalmikov, A.S.Sagaleyev, A.S.Tibikovning fikricha kurashning oʻziga xos xususiyati shundaki, hujumkor harakatni oʻrgatish har doim qarshilik koʻrsatmaydigan sherikda boshlanadi. Bunday sharoitda sportchi uning aniq qismini (otish, toʻxtash, toʻntarish va h. k.), yaʼni qabul qilishni osonlikcha egallaydi va tayyorgarlik operatsiyalarini oʻzlashtirish kechiktirilganga oʻxshaydi, chunki ularning barchasi sherikning turli xil reaksiyalariga asoslangan (qarshilik, eʼtiborni almashtirish va h. k.) va boshlangʻich hali ularni qanday qilib yetarli darajada koʻpaytirishni bilmaydi. Bundan tashqari, dastlab, mashgʻulotning bu yetishmasligi eʼtiborga olinmasligi mumkin, chunki haqiqiy kurashda sportchi raqiblarning koʻplab xatolari tufayli texnikani amalga oshiradi va shu bilan murabbiyini va oʻzini tayyorgarlikning rivojlanishiga ishoniradi [5; 6; 7; 9; 10; 11].

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Zamonaviy erkin kurashda texnik jihatdan xilma-xil, kombinatsion qarama-qarshilikni olib borish talabi hali ham toʻliq amalga oshirilmayapti. Shunday qilib, quyidagi qarama-qarshiliklar paydo boʻladi [14; 15]:

- ajoyib kurash olib borish zarurati va texnik - taktik harakatlarning oddiy toʻplamlarini oʻqitish va shakllantirishning mavjud amaliyoti;

- kombinatsion yakkakurashni olib borish talabi va samarali musobaqa kombinatsiyalarini oʻqitish va takomillashtirish metodologiyasining yetarli darajada ishlab chiqilmaganligi;

- kurashchilarning musobaqa faoliyati samaradorligini oshirish zarurati va kurashda zamonaviy musobaqa talablarini hisobga olgan holda texnik-taktik tayyorgarlikni individuallashtirishni tashkiliy va uslubiy jihatdan yetarli darajada taʼminlamaslik.

Aniqlangan qarama-qarshiliklar kurashchilarning individual texnik-taktik tayyorgarligida samarali musobaqa kombinatsiyalarni shakllantirish muammosini aniqladi.

Ko'p yillar davomida musobaqa faoliyati muammosi yuqori yutuqli sport nazariyasi va amaliyotida ilmiy izlanish va tahlilning ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib kelgan. Ko'pgina qoidalar faoliyat nazariyasi asosida ko'rib chiqiladi. Zamonaviy sport nazariyasida ushbu konsepsiya har bir sport turida amalga oshirishning o'ziga xos xususiyatlari va o'ziga xosligini ochib beradigan yangi tadqiqot vektorlarini oldi [13].

Raqiblar uchun texnikaning minimal taktik axborot tarkibi kurash san'atlari samaradorligining muhim ko'rsatkichidir. Bu yerda faqat taktik g'oyalarni maskalashga va kutilmaganda harakat qilishga imkon beradigan usul mukammal bo'lishi mumkin. Shu sababli, texnik tayyorgarlikning yuqori darajasi sportchining bunday harakatlarni amalga oshirish qobiliyatini ta'minlaydi, bu bir tomondan maqsadga erishish uchun yetarlicha samarali, boshqa tomondan esa sportchining taktik niyatini yashiradigan aniq ma'lumotli tafsilotlarga ega emas.

Ishlab chiqilgan harakat qobiliyatlari – bu harakat darajasida xatti-harakatlarning yangi vazifalarini yengish qobiliyati. Sportchi yuzaga kelgan vaziyatni darhol baholash, olingan ma'lumotlarni tez va samarali qayta ishlash, vaqt yetishmasligi sharoitida yetarli reaksiyani tanlash va eng samarali harakatlarni shakllantirish qobiliyatiga muhtoj. Ushbu qobiliyatlar eng ko'p vaziyatli sport turlariga tegishli bo'lgan kurashovar sport turlarida namoyon bo'ladi.

Xuddi shu holatlarda, mashg'ulotlarda va musobaqalar paytida doimiy ravishda takrorlanadigan bir xil harakat faoliyatlari amalga oshirilganda, sportchilarning mahorati maxsus ko'nikmalar shaklida mustahkamlanadi. Kelajakda, eng yuqori sport mahorati darajasida, ushbu harakat qobiliyatlari va ko'nikmalari kurashning individual uslubini shakllantiradi, takomillashtirish uchun, sportchi oddiy sxemalarni o'zlashtirgandan so'ng, uch yoki undan ortiq harakatlarning komplekslarini o'zlashtirish kerak.

Sportchilarning musobaqa faoliyati tarkibida V.S.Keller quyidagi elementlarni ajratib ko'rsatadi: atrof-muhitni idrok etish, raqiblar va sheriklarning xatti-harakatlari, o'z holatining dinamikasi; oldingi tajriba va musobaqaning maqsadi bilan taqqoslashda olingan ma'lumotlarni tahlil qilish; shu asosda aqliy yechimni tanlash; uning tegishli harakat faoliyatlarida mujassamlanishi [3].

Sportdagi musobaqa faoliyati tuzilishining sportchining funksional tuzilishidan kelib chiqadigan va uning o'ziga xos xususiyatlarini belgilaydigan xususiyatlari quyidagilar:

- 1) raqibning kamuflyaj va aldanchi harakatlar sharoitida ma'lumotni idrok etish;
- 2) ma'lumotni qayta ishlash, makon, vaqt chegarasi va tanqisligi sharoitida qaror qabul qilish;
- 3) qabul qilingan qarorlarni faol qarama-qarshi raqib sharoitida va har doim ham qulay bo'lmagan muhit va sheriklar faoliyati sharoitida amalga oshirish.

G.S.Tumanyanning fikricha, kurashchilarning musobaqa faoliyati tarkibi ikki qismdan iborat: musobaqadan oldingi va musobaqadagi. Mashg'ulot boshi, o'rtasi va ohiridagi vaqtni o'z ichiga oladi [5].

Musobaqadan oldingi kun, ikkinchisi - kurashchilar musobaqalashadigan barcha kunlar. Aslida, Musobaqa qismi kurashlarda (asosiy) va kurashlar orasidagi vaqtdan (yordamchi) iborat.

1. Musobaqadan oldin tayyorgarlik jarayonida shakllangan texnik-taktik faoliyatni (tarkibiy qismlari) ning maqbul variantlarini mashg'ulot jarayonida tayyorlashga alohida ahamiyat berilishi zarur. Kurashchining boshlang'ich faoliyatida asosiy maqsadli musobaqaga munosabat, shuningdek, yutuqning yetakchi motivatsiyasi namoyon bo'ladi. Ishga tushirishdan oldingi faoliyatning rag'batlantiruvchi omillari quyidagilar bo'lishi mumkin: raqiblarning zaif tomonlari, ularning yetarli darajada tayyor emasligi (jismoniy, aqliy va boshqalar) va aksincha, sportchining ijobiy fazilatlar va afzalliklari, mutaxassislarning uning mahorati va istiqbollari, muvaffaqiyatli qur'a tashlash haqidagi fikrlari.

2. Sport kurashlarida musobaqa faoliyati sportchining asosiy, eng o'ziga xos va keskin mojaroli faoliyat turi bo'lib, uni davomida samarali bajarish uchun zarur bo'lgan sport tayyorgarligi holatining tarkibiy qismlari namoyon bo'ladi. Kurash davomida musobaqa faoliyatning ilgari shakllangan motivlari va yutuqlarning motivatsiyasi, shuningdek kurash boshlanishidan oldin ishlab chiqilgan maqsadli munosabat sportchilarga namoyon bo'ladi va ta'sir qiladi.

Musobaqadan oldin shakllangan spektaklning maqsadi va sportchining tegishli munosabati odatda turnir davomida saqlanib qoladi. Kurash boshlangunga qadar sportchilar turli sportchilarda

turli darajada batafsil bayon etilgan taxminiy harakatlar dasturiga ega bo'lib, ular asosan sportchining kurashovar qurilmalari majmuasini belgilaydi.

Sport musobaqasiga bo'lgan munosabatni o'rganishga ko'plab tadqiqotlar bag'ishlangan. Bularga, birinchidan, sportchining o'ziga xos kurash uslubi bilan belgilanadigan va turli xil individual xususiyatlarga va faoliyat uslubiga ega bo'lgan raqiblar bilan uchrashganda har xil tarzda namoyon bo'ladigan texnik va taktik munosabat, ikkinchidan, kurashning muayyan holatlarida to'plangan texnik harakatlarni darhol va tanlab qo'llash istagi bilan bog'liq vaziyat munosabatlari kiradi. Uchinchidan, muayyan texnik ko'nikmalarni – raqibni yiqitish, qarshi hujumga o'tish, kombinatsiyalarni odatdagi qarshi vaziyatlarda qo'llashga tayyorgarlik ko'rish zarur.

Musobaqa davrida mashg'ulotning o'ziga xos vazifasi asosiy musobaqalarda qatnashgan vaqt davomida sport formasini saqlab qolish va uni sport yutuqlarida maksimal darajada amalga oshirish uchun sharoit yaratishdir. Asosiy musobaqadan oldin tayyorgarlik rejasiga L.P.Matveyevning nashridagi mezosikl kiradi u mas'uliyatli musobaqaga to'g'ridan-to'g'ri tayyorgarlik bosqichi deb nomlangan. Odatda, bu bosqich bir o'rta sikldan ko'p bo'lmagan davomiylikka ega. Kurashda musobaqa davri bir necha oy davom etadi va Osiyo va Jahon chempionatida eng kuchli sportchilarning ishtiroki bilan yakunlanadi [11].

L.P.Matveyev musobaqadan oldingi tayyorgarlikning asosiy uslubiy muammosi bo'lajak musobaqani to'liq modellashtirish mumkin deb hisoblaydi. Musobaqa sharoitlarini yaxlit takrorlash musobaqa harakatlarini, musobaqalarda qatnashish rejimini va tashqi omillarni taqlid qilishni o'z ichiga oladi. O'quv yuklarining hajmi mikrosikllarga muvofiq taqsimlanadi [12].

V.V.Shiyan asarlarida taqdim etilgan materiallar musobaqadan oldingi bosqichni qurish uchun g'oyalarni rivojlantirishga misol bo'la oladi. U glikolitik quvvat va sig'im kurashda yuqori sport natijalariga erishishning asosiy omillari ekanligini ta'kidladi [2].

Dunyoning eng kuchli sportchilarini tayyorlash amaliyoti, so'nggi yillarda eng yuqori yutuqlarga ega sport sohasidagi keng qamrovli tadqiqotlar natijalari tasdiqlashga imkon beradi, kelgusi yillarda sport mashg'ulotlarining asosiy zaxirasi, birinchi navbatda, sport mashg'ulotlarini boshqarishning ilmiy asoslarini yanada rivojlantirish bo'ladi.

Sport kurash san'atlari turlari nazariy kontseptsiya, sportchilarni tayyorlashni boshqarish tizimlari ishlab chiqilgan, bu jamoaviy o'yinlarni ilmiy-uslubiy qo'llab-quvvatlash bo'yicha ilmiy-tadqiqot ishlari natijasida mazmunli tuzilma bilan to'ldirildi (g'olib modeli, musobaqa faoliyatini elementar va integral tahlil qilish, kompleks nazorat, tuzatish vositalari va usullari) va uning samaradorligi va sport kurash san'atlari turlarida foydalanish maqsadga muvofiqligini isbotladi.

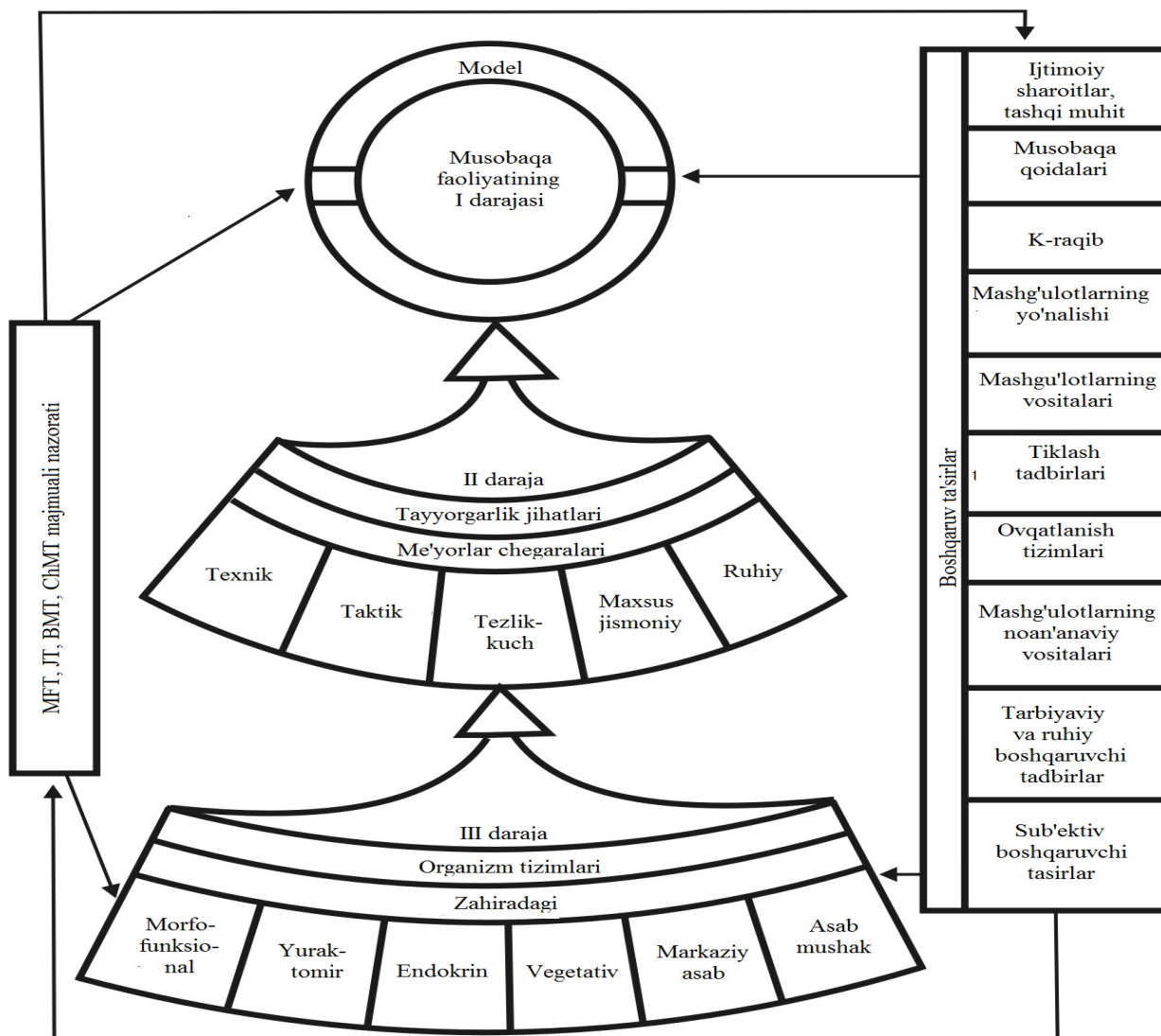
Tizimli-tarkibiy yondashuv tamoyillari tizim elementlari o'rtasidagi munosabatlarni o'rnatishga, uning ierarxiyasini aniqlashga va shu asosda boshqaruv funksiyalarini turli darajalarda ajratishga imkon berdi.

Yakkakurash sport turlarida sport mahoratini oshirish jarayonini boshqarishning funksional sxemasini taqdim etadi. I daraja – rejalashtirilgan natijaga erishish uchun zarur bo'lgan kurashdagi musobaqa faoliyati modelini, shuningdek, musobaqa elementlarning joriy qiymatlari-ma'lum bir sportchining faoliyati model parametrlariga muvofiqlik dinamikasini aks ettiruvchi tizimning asosiy maqsadli darajasi. Tizimning II darajasi Musobaqa faoliyat olib boriladigan axborot tuzilmalari bilan tavsiflanadi. Bu texnik, taktik, tezlik va kuch, maxsus jismoniy, psixologik va boshqa tayyorgarlik tomonlarining xususiyatlari. Tizimning III darajasi sportchining turli xil tana tizimlarining holatini aks ettiradi va I va II darajadagi elementlarning sababiy munosabatlarini va sportchining asosiy tana tizimlarining holatiga qarab ularning ishlash sharoitlarini har tomonlama tahlil qilish uchun zarurdir.

Taqdim etilgan sxemadan ko'rinib turibdiki, boshqaruv ob'ekti (sportchi) ma'lum bir vaqtda boshqariladigan tizimning holati to'g'risida ma'lumotni o'z ichiga olgan uchta blok bilan tavsiflanadi.

Musobaqa va mashg'ulot faoliyatining chiqish xususiyatlarini ushbu faoliyat turlariga boshqaruvchi ta'sirlar bilan bog'laydigan axborot o'zgarishlari tartibga solish mexanizmi tomonidan shakllantiriladi. Amaliy va ilmiy faoliyat jarayonida shakllangan, chiqish va kirish elementlari o'rtasidagi sabab - oqibat munosabatlarini ochib beradigan va kurash san'atlari turlarida sportchilarni tayyorlashni boshqarishning funksional tizimini ishlab chiqishga imkon beradigan "sportchi-tartibga solish mexanizmi" axborot aloqalari.

1-rasm. Yuqori malakali kurashchilarning musobaqaoldi texnik-taktik tayyorgarligini boshqarishning ilmiy-metodologik asoslari

Nazariy konsepsiyadan haqiqiy funksional boshqaruv sxemasiga samarali o'tish uchun boshqaruv ta'siri tizimning har bir darajasi va elementi uchun maqsadli ravishda shakllantiriladi. Faqatgina boshqariladigan tizim (sportchi) intiladigan yakuniy holatni emas, balki hozirgi vaqtda uning hozirgi holatini ham ta'kidlash kerak.

Tizimning joriy holatini muayyan boshqaruv ta'siridan (o'qitish va tiklash vositalari va usullari) foydalanish natijasida olingan o'tish davri bilan doimiy taqqoslash vaqt o'tishi bilan boshqaruv sifatini baholashga imkon beradi. Boshqaruv sifatining asosiy bahosi (samaradorlik mezonlari) maqsadli maqsadlarga erishish darajasini qabul qildi.

Boshqaruv ta'sirining tabiati va darajasini, samaradorlik mezonlarini aniqlash tizimda aylanib yuradigan juda ko'p miqdordagi ma'lumotlarni olish va tahlil qilishga asoslangan. Samarali boshqarish uchun zarur bo'lgan ma'lumotni faqat instrumental tadqiqot usullari (ilmiy va uslubiy ta'minot jarayonida), texnik vositalar va kompyuter texnologiyalaridan foydalangan holda ilmiy yondashuv bilan olish mumkin, bu kompleks nazorat vositalarining yagona tizimini tashkil etadi.

Boshqaruv tizimidagi har bir o'zgarishlarni rasmiylashtirish, shu asosda tayyorgarlik ta'rik turgandalarining me'yoriy individual talablarini va Musobaqa faoliyatning model xususiyatlarini ishlab chiqish kurashovar sport turlari bo'yicha terma jamoalarni tayyorlashni ilmiy va uslubiy ta'minlashni tashkil etishning asosiy vazifasidir. Ilmiy va uslubiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, yuqori darajadagi kurashchilarni tayyorlashni boshqarish tizimi musobaqalarga tayyorgarlik dasturlarini ishlab chiqish uchun zarur vositadir.

Sport kurashi sohasidagi ilmiy tadqiqotlar musobaqa faoliyatni tahlil qilish masalalariga to'liq va muntazam ravishda murojaat qiladi. Ushbu tadqiqotlar sport kurashlari texnikasining bajarishda, tik turgan va parter holatida kurashishning, turli xil ball qiymatidagi texnikaning foiz nisbati bilan aniqlanadi. Musobaqa faoliyatning sifatli tuzilishini tahlil qilishda hisoblangan xususiyatlar o'rganiladi: hujumning ishonchliligi, uskunaning samaradorligi, umuman, kurashning motor zichligi va amalga oshirilgan texnik harakatlarning samarali zichligi, har bir musobaqa daqiqasining o'rtacha ball qiymati va Musobaqa kurashining o'rtacha ball bahosi. Tadqiqotlarimizda biz musobaqa faoliyatning quyidagi xususiyatlariga tayandik: yunon - rum kurashi texnikasining samarali arsenali; samarali texnikaning optimal zichligi; hujum samaradorligi va himoya ishonchliligi. Musobaqa qoidalarining doimiy o'zgarishi bilan biz faqat so'nggi yillardagi musobaqalarni o'rganib chiqdik. Amalga oshirilgan texnik harakatlar nisbatini ularning ballarini baholash nuqtayi nazaridan o'rganayotganda, dunyoning eng kuchli kurashchilarining texnik harakatlarning samarali arsenalidagi umumiy tendentsiyalarni aniqlashga imkon beradigan natijalar olindi. Taqdim etilgan tahlilda ko'rib turganingizdek, umumiy namunada va sportchilarda 1 va 2 ball bilan metodlarning ustunligi qonuniyatlari kuzatiladi. Biroq 5 ball bilan bajarilgan texnikalar soni Rossiya sportchilari orasida ishonchli darajada yuqori ($p < 0,05$), ammo bizning kurashchilarimiz yutgan 178 ta texnikadan ushbu usullar 7-chi bilan ifodalanadi, bu qolgan texnik guruhlarning atigi 4 foizini tashkil qiladi. Musobaqa kurashlarda natijaviy texnikaning o'rtacha zichligini tahlil qilish (vaqt birligida yutilgan texnikalar soni) rossiyalik sportchilarning Olimpiya musobaqasi finalchilari ko'rsatgan natijalardan orqada qolishini ($p < 0,05$ darajasidagi farqlarning ishonchliligi) ko'rsatdi. Taqdim etilgan tahlildan ko'rinib turibdiki, musobaqa faoliyatida samarali natijalarga erishish sportchining texnik-taktik tayyorgarligiga asoslanadi.

XULOSA

Amalga oshirilgan yunon-rum kurash texnikasining ishonchliligi salbiy dinamikasining sababiy bog'liqligini aniqlash uchun musobaqa faoliyati xususiyatlari o'rganildi. Ushbu koeffitsientlarning taqsimlanish qonuniyatlarini o'rganib chiqib, ko'rsatkichining o'zgaruvchanligi 0,18 dan 0,80 gacha, ya'ni, himoyaning 80% ishonchliligiga ega bo'lgan holda, agar raqibning 0,52 ga teng yoki undan yuqori bo'lsa, siz kurashni yo'qotishingiz mumkin. GTik turgandaoanalitik hisoblash va xususiyatlarining optimal ishonchli nisbati 0,48 ga teng ekanligini aniqlashga imkon berdi. Tik xolatda va parterda bajarilgan texnikalar sonini tahlil qilib, parter kurashining ustunligining umumiy qonuniyligini ta'kidlash kerak. Stendda barcha sportchilar atigi 24,4 foizini samarali bajarishdi. Parterda qabul qilish mos ravishda 75,6% va 70,2% ni tashkil etdi. Tik xolatda va parterda turli xil tasniflash guruhlari texnikalarining bunday miqdoriy taqsimlanishi sportchilar Tik turgandada texnik harakatlarni bajarishga intilmasliklari, qiyinchilik va xavf tufayli ularni amalga oshirishga intilmasliklari, balki kurashning faol harakat fonini yaratishga va raqibning o'rnatilishiga erishishga harakat qilishlari bilan izohlanadi, bundan tashqari texnik harakatlarni bajarish ishonchliligi oshirishga asoslangan mashg'ulot rejasini ishlab chiqish zarur. Bundan tashqari yuqori malakali kurashchilarni va texnik-taktik mahoratining xususiyatlarini tahlil qilish shuni ko'rsatdiki, tik xolatda va parter uchun alohida olingan ma'lumotlarni hisoblashda barcha mag'lubiyatga uchragan kurashlarda bunday nisbat buzilgan. Bundan tashqari, 0,48 dan kam nisbat parterdagi kurashning xususiyatlariga tegishli.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abdulaziz Usubjon ugli Khamidjanov. (2020). The system and content of student selection in belt wrestling. Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology, 1(4), 316-317.
2. Khamidjanov Abdulaziz Usubjon og'li. (2020). Improving the system and content of selection of children for the sport of belt wrestling. Indicators, 8(11), 12-16.
3. Matkarimov R.M. Og'ir atletika nazariyasi va uslubiyati: jismoniy tarbiya institutlari uchun darslik / R.M. Matkarimov; O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. - Toshkent: «O'zbekiston» NMIU, 2015. - 200 b. (Theory and methodology of weightlifting)
4. Nuriddin Rukhiddinov Goziyev, Abdulaziz Usubjon ugli Khamidjanov. (2019). The stage of improving the system and content of candidate selection for belt wrestling. Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology, 1(3), 279-281.
5. Tastanov N.A. Kurash turlari nazariyasi va uslubiyati. / Darslik. – T.: Sano-Standart. 2017. – 480 b. (Theory and methodology of fighting types)
6. Хамиджонов А.У. (2020). Белбоғли кураш спорт турига болаларни саралашнинг назарий ва амалий таҳлили. Fan-sportga, 6(6), 75-77 (A theoretical and practical analysis of the selection of children for the sport of belt wrestling)

PEDAGOGIKA

7. Верхошанский, Ю.В. Основы специальной силовой подготовки в спорте / Ю.В. Верхошанский. - М.: Советский спорт, 2013. – 216 с. (Basic special force training in sports)
8. Дадабаев О.Ж. Дзюдочиларнинг кўп йиллик тайёргарлиги концепцияси // докторлик диссертацияси. Ч.:2021. – 218 б. (The concept of multi-year training of judokas)
9. Зацюрский В.М. Физические качества спортсмена: основы теории и методики воспитания/В.М. Зацюрский. 3-е изд. - М.: Советский спорт, 2009. – 200 с. (Physical qualities of an athlete: basic theory and methods of education)
10. Лях В.И. Двигательные способности школьников: основы теории и методики развития. М.: Терра-Спорт, 2000. - 192 с. (Engine skills of schoolchildren: basic theory and methodical development)
11. Матвеев Л.П. Категория «развитие», «адаптация» и «воспитание» в теории физической культуры и спорта (давние, но не стареющие и новые идеи) // Теория и практика физической культуры. 1999. - № 1. -С. 2-11. (The category "development", "adaptation" and "education" and the theory of physical culture and sport (old, old and new ideas))
12. Матвеев Л.П. Основы общей теории спорта и системы подготовки спортсменов. Киев: Олимпийская литература, 1999. - 318 с. (Basic general theory of sports and systematic training of sportsmen)
13. Озолин Н.Г. Настольная книга тренера: наука побеждать. АСТ: Астрель, - М.: 2008. - 863 с. (Coach's handbook: the science of winning)
14. Керимов Ф.А., Ҳамиджонов А.У. Белбоғли курашга болаларни саралашда мусобақа фаолияти ва техник-тактик тайёргарлик кўрсаткичлар самарадорлигини баҳолаш ва назорат қилиш методикаси. Научно-практическая конференция, 2021. 1(1), 35-390. (Methodology for evaluating and controlling the effectiveness of competition activity and technical-tactical training indicators in the selection of children for belt wrestling)
15. Керимов Ф.А., Ҳамиджонов А.У. Белбоғли кураш спорт турига 9-14 ёшли болаларни саралашда махсус жисмоний тайёргарлиги кўрсаткичларининг ўрни ва аҳамияти/ Научно-практическая конференция, 2022. 1(1), 62-73. (The role and importance of special physical fitness indicators in the selection of 9-14-year-old children for the sport of belt wrestling)